

בראשית רבה פרשה נט סימנים א-ג

"ואברהם זקן בא בימים" – כתוב: "עטרת תפארת שיבה, בדרך צדקה תִּמְצָא" (משלי טז לא). ר' מאיר הלך לממלא,⁸ ראה אותם כולם שחורי ראש. אמר להם: תאמר ממשפחת בית עלי אתם, שנאמר עליהם: "וכל מרבית ביתך ימותו אנשים" (שמואל א ב לג)? אמרו לו: רבי התפלל עלינו. אמר להם: לכו וטפלו, בצדקה, ואתם זוכים לזקנה. מה הטעם? "עטרת תפארת שיבה" והיכן היא מצויה? "בדרך צדקה תמצא". ממי אתה למד? מאברהם שכתוב בו: "ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט", זכה לזקנה: "ואברהם זקן בא בימים".⁹

"עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון" (משלי לא כה). "עוז והדר לבושה" – של תורה, "ותשחק ליום אחרון" – אימתי היא שוחקת? "ליום אחרון" – מתן שכרה לעתיד לבוא. ממי אתה למד? מאברהם ע"י שכתוב בו "ושמרו דרך ה' לעשות צדקה", זכה לזקנה – "ואברהם זקן בא בימים".¹⁰

ר' יצחק פתח: "וגם עד זקנה ושיבה אלהים אל תעזבני" (תהלים עא יח). אמר ר' אחא: לא היא זקנה ולא היא שיבה?¹¹ אלא שאם נתת לי זקנה, תן לי שיבה עמה. ממי אתה למד? מאברהם. ע"י שכתוב בו: "ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט", זכה לזקנה: "ואברהם זקן".¹²

מדרש תנחומא (בובר) פרשת נח סימן כ

זה אחד מארבעה בני אדם שהתחילו בארבעה דברים. נח התחיל בנטיעה ובשכרות ובארירה ובעבדות ... אברהם התחיל בזקנה וביסורין ובפונדק ובליגטא.¹³ בזקנה, שהיו האב והבן נכנסין לעיר ואין אדם יודע מי מכבד. א"ל הקב"ה: חייך, ממך אני מתחיל, שנאמר: "ואברהם זקן". וביסורין מנין? אמר אברהם לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, אילולי שנתת שלוח לדור המבול לא היו מכעיסין לפניך. ואילו הבאת עליהם יסורין לא היו מורדין בך. א"ל הקב"ה: ממך אני מתחיל שנתייסר בבנו, שנאמר: "ויגדל הילד ויגמל" (בראשית כא ח). ר' אושעיא ור' אבין. חד אמר: שנגמל מן היסורין, וחד אמר: שנגמל מיצר הרע ליצר טוב.¹⁴

וכתוב באחיה השילוני (מ"א יד ד) כי קמו עיניו משיבו, ויספר במשה רבינו פלא (דברים לד ז) לא כהתה עיניו. עצם הזקנה איננו דבר רע. זקנה המלווה בחולי כמו עיוורון היא הענין הקשה. זקנה בריאה היא מכובדת ולה זכה אברהם.

⁸ מקום בגליל התחתון. מוזכר בספר הישוב א עמ' 105, ש.קליין (עורך) ירושלים תרצ"ט, שם הוא מזוהה עם חרבת ממלא (ממליא) וממלא. וכל המחזיק במידע נוסף אודות מקום זה ותולדותיו, אנא יודיענו בהקדם וישקנו מים זכים.

⁹ וכן הוא בדוד, שגם עליו נאמר שמת בשיבה טובה: "ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו (שמואל ב ח טו), וכתוב והמלך דוד זקן בא בימים (מלכים א א א) – למדנו שאין הזקנה מצויה אלא בדרך צדקה, שנאמר: בדרך צדקה תמצא" (מדרש משלי (בובר) פרשה טז).

¹⁰ ובתנחומא בפרשתנו סימן ג הוא דורש לא את הפסוק "עוז והדר לבושה" שבעצם מתאים לשרה יותר מאברהם (ראה להלן), אלא את הפסוק בתהלים פרק קד: "בְּרַכִּי נַפְשִׁי אֶת ה', ה' אֱלֹהֵי גְדֻלַּת מֵאֵד הוֹד וְהֶדְר לְבָשֶׁת - מהודך והדרך הלבשת לראשו של אברהם שנתת לו הדרת זקנה שנאמר ואברהם זקן". ר' ראה בהמשך המדרש שם שהוא דורש את הפסוק הזה גם על עלי: "דבר אחר: ה' אלהי גדלת מאד - גדול אתה בנפלאות שעשית עם האדם שנתת לו זקנה ושיבה. שאילולי כן אין אדם יודע את מי לכבד. ואין מאד אלא זקנה שנאמר: ועלי זקן מאד (שמואל א ב)". הרי לך שצאצאי בית עלי אינם צריכים להרחיק לכת, רק לחזור את שורשיהם וללמוד מאבי המשפחה הוא עלי "שהיה מלך, ואב בית דין, וכהן גדול" (תנחומא (בובר) שמיני סימן ג) ובמקומות רבים מושווה לאהרון (לשמחה ולעצב, ראה תנחומא שם).

¹¹ מה ההבדל בין זקנה לשיבה? למה הדובר בפסוק מבקש זקנה ושיבה? אין זה אותו הדבר?

¹² בני משפחת עלי לא זכו לשיער לבן משום שמתו בצעירותם. ואברהם מבקש שיצבעו אותו לבן שיהא ניכר שהגיע לשיעור ימים ולשיבה יחד עם זקנה. ראה שוב תנחומא בפרשתנו סימן א את התיאור הציורי על אברהם שמבקש שיצבעו אותו לבן: "כיון שראה הקב"ה שהיה מבקש זכות שלא להחריב את העולם התחיל משבחו ואמר לו: יפית מבני אדם וגו' (תהלים מה). אמר לו (אברהם לקב"ה): אי זה היופי שלי? אני ובני נכנסין לעיר ואין בני אדם מכירין בין האב לבן. מפני שהיה אדם חי מאה ומאתים שנה ולא היה מזקין. אמר אברהם: רבש"ע, צריך אתה להפריש בין האב לבן ובין נער לזקן שיתכבד הזקן בנער. א"ל הקב"ה: חייך, ממך אני מתחיל. הלך ולן באותה הלילה ועמד בבוקר. כיון שעמד ראה שהלבין שער ראשו וזקנו. אמר לפניו: רבש"ע, עשיתני דוגמא. אמר לו: עטרת תפארת שיבה (משלי טז), והדר זקנים שיבה (משלי כ), לכך נאמר: ואברהם זקן".

¹³ פונדק זו הכנסת אורחים של אברהם וליגטא הם המתנות שאברהם נתן לבני הפלגשים בסוף פרשתנו. ראה בהמשך המדרש שם. ואנחנו נתמקד בזקנה וביסורים.

¹⁴ ובהמשך המדרש שם גם משה שהתחיל בכהונה ובדוכן ובקרבתו ובתורה וכנגדו בלעם שהתחיל בקובה בקוביא בלודים ובקסמים. מה שחשוב לעניינינו הוא שהזקנה (והייסורים) שאברהם מחדש בעולם, היא חלק משרשרת של חידושים שבני האדם מביאים או גורמים שיבואו לעולם וישלימו את מעשה הבריאה, לטוב ולרע. נח מחדש את הנטיעה והשכרות (ועוד), אברהם את הזקנה (ועוד), משה את התורה (ועוד) ועיל ראינו את החולי ואת היכולת להתרפא (אצל חזקיהו). ראה דברינו [מעשה שמים ומעשה בשר ודם](#) בפרשת בראשית. ועוד הערה "קטנה" לעניינינו: בניגוד למדרש בו פתחנו, ומדרשים רבים אחרים שמפארים את זקנתו של אברהם ומביאים את הייסורים בתקופתו של יצחק, בא מדרש זה ומביא את הייסורים הראשונים על אברהם. השווה את הטענה על דור המבול שמושמת בפי אברהם במדרש זה, מול הטענה הדומה המושמת בפי יצחק במדרש בראשית רבה לעיל (ראה הערה 5). וכאן, הייסורים היו עד שנולד יצחק. עד הזקנה הראשונה של אברהם (ראה הערה 1). משם ואילך נגמל אברהם מהייסורים או מיצר הרע. שים לב איך הוא דורש את הפסוק: ויגדל הילד – זה יצחק. ויגמל – זה אברהם שנגמל.

מדרש תנחומא (בובר) פרשת חיי שרה סימן ג

"ואברהם זקן" - זה שאמר הכתוב: "אשת חיל מי ימצא" (משלי לא י). הדברים על מי נאמרו? לפי שכתוב למעלה: "ויבוא אברהם לספוד לשרה ולבכותה" (בראשית כג ב), התחיל בוכה ומספיד, ואמר: אימתי יש לי ליטול כיוצא בך? "אשת חיל" - זו שרה, שנאמר: "הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את" (שם יב יא). "ורחוק מפנינים מכרה" - שבאת ממרחק, שנאמר: "קורא ממזרח עיט מארץ מרחק איש עצתי" (ישעיה מו יא). "בטח בה לב בעלה" - זו שרה, שנאמר: "אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך" (בראשית יב יג) ... "גמלתהו טוב ולא רע" - זו שרה ... "היתה כאניות סוחר" - שהיתה מטלטלת ממקום למקום וממדינה למדינה, כספינה הזאת ההולכת ממקום למקום בים ... "ותקם בעוד לילה" - אימתי? "וישכם אברהם בבוקר" (שם כג ג) ...¹⁵

"ונודע בשערים בעלה" - כשמתה שרה קפצה זקנה על אברהם ונקרא זקן, שנאמר: "שמעני אדני נשיא אלהים אתה בתוכנו" (בראשית כג ו), הוי: "ונודע בשערים בעלה", מיד כשבתו עם זקני ארץ הזקין, לכך נאמר: "ואברהם זקן".¹⁶

בראשית רבה פרשה לט סימן יא

ארבעה הם שיצא להם מוניטין בעולם.¹⁷ אברהם: "ואעשך לגוי גדול" - יצא לו מוניטין. ומהו מוניטין שלו? זקן וזקנה מיכן בחור ובתולה מיכן. יהושע ... יצא לו מוניטין בעולם. מהו? שור מיכן וראם מיכן ... דוד ... מה היה מוניטין שלו? מקל ותרמיל מיכן ומגדל מיכן ... מרדכי ... יצא לו מוניטין. ומהו מוניטין שלו? שק ואפר מיכן ועטרת זהב מיכן.¹⁸

אוצר המדרשים (אייזנשטיין) אברהם אבינו עמוד 4

וילך אברהם ויקח שני צלמים אחרים למכרם ... והוא הלך ובא ופגע זקנה אחת ותאמר לו: בחייך אברהם, תבחר לי צלם אחד טוב מאד וגדול לעבדו ולאהבו. אמר לה אברהם: זקנה זקנה, איני יודע בהם תועלת לא בגדול ולא בקטן לא לעצמם ולא לאחרים ... כיצד תעבודי לצלמו לא הציל מן הגנבים, כל שכן שלא יציל לאחרים מרעתם ולא לך הזקנה השוטה! ... אמרה לו הזקנה: אם כן אברהם כדברך למי אעבוד? אמר לה: תעבודי לאלקי האלקים ואדוני האדונים בורא שמים וארץ הם וכל אשר בס ... אמרה הזקנה: מה אומר כדי להציל את נפשי משחתי? א"ל: תאמרי ה' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אחד ואין שני ממית ומחיה, הוא חי ולא יראה מות וגם אני אברהם עבדו נאמן ביתו. אמרה הזקנה: מכאן ולהלן אני אומרת כדברך ואעיד על עצמי שה' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ואתה אברהם נביאו ואאמין בשיית ובך ... ויצאה

¹⁵ וכך ממשיך הדרשן ודורש את כל פרק אשת חיל (משלי לא) כהספד של אברהם על שרה. ראה דברינו [שרה אשת חיל](#) בפרשת חיי שרה. מפתיע מכולם הוא הקטע האחרון בו עצרנו: "ותקם בעוד לילה - אימתי? וישכם אברהם בבוקר". נראה שבכל סיפור העקידה הקטע שאברהם "מתגנב" בבוקר ויוצא עם יצחק, אינו נפרד משרה ואינו מאפשר לה להיפרד מיצחק בנה (כך לפחות עפ"י המקרא), הוא אולי הקשה מכל. וכאן כאילו רומז המדרש ששרה קמה בעוד לילה כי ליבה הגיד לה שדברים לא שגרתיים מתרחשים בביתה. ואולי הציצה וראתה את אברהם יוצא עם יצחק בלי לומר דבר, למקום לא נודע, ראתה, נצרה בליבה ולא דברה דבר. ועל איך שנוודעו הדברים לשרה אחרי העקידה, שהשטן או יצחק ספרו לה ופרחה נשמתה, כבר הרחבנו בדברינו [חיי שרה - מחיר העקידה](#) בפרשה זו. ראה הרחבה של דרשה זו באגדת בראשית על הפסוק "ואברהם זקן בא בימים".

¹⁶ אז אולי הזקנה של אברהם שקפצה עליו אחרי מות אשתו לא הייתה בסופה דבר כ"כ נעים להשתבח בו. ראה מאמר חז"ל בגמרא סנהדרין כב ע"ב: "אין איש מת אלא לאשתו, ואין אישה מתה אלא לבעלה. אין איש מת אלא לאשתו - שנאמר: וימת אילמלך איש נעמי, ואין אישה מתה אלא לבעלה - שנאמר: ואני בבאי מפרן מתה עלי רחל". לאחר מות רחל שוב אין חייו של יעקב אותם חיים ולאחר מות שרה שוב אין חייו של אברהם אותם חיים וקפצה עליו זקנה (להוציא עניין [קטורה](#)). ראה גם (שוב) מדרש תנחומא (בובר) פרשת שמיני סימן ג: "אברהם כמה שמח, נתברך בעולם, ונתגדל והרג כמה מלכים, והקנה להקב"ה שמים וארץ, ונתן לו הקב"ה בן למאה שנה, ומל אותו, וגידלו, ולסוף נאמר לו קח נא את בנך את יחידך וגו' והעלהו שם לעולה. ועשה מהלך שלשה ימים, שנאמר ביום השלישי וגו' (בראשית כב ד), חזר מהר המוריה וקבר את שרה, לא מצא מקום לקבורה עד שקנה בארבע מאות שקל כסף, ואחר כך קפצה עליו זקנה. ומה אם אברהם הצדיק כך, שאר בני אדם על אחת כמה וכמה". מדרש זה הוא על פרשת שמיני, מות נדב ואביהוא (וגם על מות בני עלי הכהן) ודורש את הפסוק בתהלים עה ה: "אמרתי להוללים אל תהולו" - שאין שמחה ממתנת לאדם. ראה גם פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) גם היא על פרשת שמיני דף כו עמוד א: "אברהם אבינו לעת זקנתו קבר את אשתו לא ראתה שרה אמנו בחופת יצחק בנה". ראה גם ויקרא רבה פרשה כ על הקשר בין פרשת שמיני ופרשת העקידה, בין אלישבע בת עמינדב אשת אהרון ואברהם ושרה.

¹⁷ לא מוניטין במובן של יוקרה, כלשון ימינו, אלא מוניטין במובן המוניטרי, היינו שהטביעו מטבעות.

¹⁸ המוניטין של אברהם הוא נערותו וזקנותו יחד עם שרה. זוגיות זו מוטבעת במטבע פיסית המשקפת את חייהם יחדיו מנערות (אברהם הוא דודה של שרה) ועד זקנה בה נולד להם יצחק. מטבעות הנושאות דיוקנאות אלה, משני צדי המטבע, מחליפות ידיים ועוברות לסוחר בארץ כנען וסביבותיה והכול יודעים מי הם אברהם ושרה ומה ערך המוניטין שלהם. וכעת נותר רק צד אחד למטבע - "ואברהם זקן" לבדו.

מביתה בשוקים וברחובות והיא צועקת ואומרת: מי שרוצה להציל נפשו משחת ויצליח בכל מעשיו יעבוד לאלוקי אברהם. אמר המגיד: שהזקנה בכל יום היתה צועקת עד שהשיבה בתשובה אנשים ונשים הרבה.¹⁹

שבת שלום
מחלקי המים

¹⁹ באסוציאציה משלנו הבאנו סיפור עממי זה (שהחסרנו בדברינו על מלחמות אברהם בפסלים בפרשת [לך לך](#)) על מנת לסגור מעגל בחיי אברהם ולהשלים את זקנתו בשיבה טובה. האם בערוב ימיו, בזקנותו, נזכר אברהם בימי נעוריו בהם גער באותה זקנה שוטה עובדת פסלים עד שנטע בה את האמונה באל אחד? אותה זקנה שהייתה הולכת אח"כ ברחובות ומכריזה על האמונה באל אחד ואף שילמה על כך בחייה כאשר הרג אותה נמרוד (כמסופר בהמשך המדרש שם). בשל אותה זקנה שהשיבה בתשובה אנשים ונשים הרבה, בשל הגרים הרבים שאברהם ושרה הכניסו תחת כנפי השכינה, בשל ארץ ישראל ובשל הדורות הבאים ממנו עצמו, היה כל המסע הגדול הזה של הכרזה באמונה באל אחד שווה ומשווה ומשלים את הזקנה בשיבה טובה.